

BİR ÇEVİRİ FACIASI

BİZANS TARİHİ

TURHAN KAÇAR

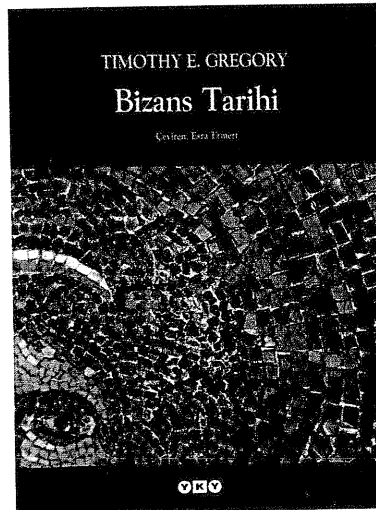
Timothy E. Gregory'nin 2005'te "Blackwell History of the Ancient World" serisinin ikinci kitabı olarak yayınlanan A History of Byzantium adlı eserinin Türkçeye çevrilme düşüncesi olumlu ve Bizans tarihi kültürümüze önemli bir katkıdır. Ancak aynı şey eserin çevirisi için söylenemez. Bizans Tarihi, Bizans literatürüne yabancı, tarih terminolojisinden bihaber bir çevirmen tarafından amatörece ve özensizce yapılmıştır.

Bizans dünyası, modern tarih yazıcılığında (Türkiye'de olmasa da) gittikçe artan bir ilgiyle incelenmektedir. Özellikle İngilizce konuşan akademik çevrelerde bu ilgi gerek kolektif çalışmalar, gerekse bireysel eserler düzeyinde devam etmektedir. Son on yılda İngilizce tarih okurları geç antikçağ üzerine yapılan sayısız çalışmanın yanı sıra, yarım düzineden fazla tek yazarlı ve kapsamlı Bizans tarihleriyle buluştular. W. Treadgold'un *A Concise History of Byzantium* (2001); M. Angold'un *Byzantium: the Bridge from Antiquity to the Middle Ages* (2001); J. Haldon'un *The Palgrave Atlas of Byzantine History* (2005) (*Bizans Tarihi Atlası* adıyla Türkçeye çevrildi); C. Mango'nun *The Oxford History of Byzantium* (çokyazarlı); J. Herrin'in *Byzantium, The Surprising Life of a Medieval Empire* (2007) gibi eserler ilk elde sayılabilecekler arasındadır. Bu liste içerisinde T. Gregory'nin 2005 yılında "Blackwell History of the Ancient World" serisinin ikinci kitabı olarak yayınlanan ve *Bizans Tarihi* başlığıyla dilimize çevrilen *A History of Byzantium* adlı eseri, özellikle lisans öğrencileri ve genel olarak Bizans tarihi hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için önemlidir.

Dilimizde genel Bizans tarihi üzerine en kapsamlı eser olan G. Ostrogorsky'nin *Bizans Devleti*

Tarihi'yle karşılaştırıldığı zaman, gerek konuyu ele alış tarzından ve gerekse kronolojik sınırları genişletmesi bakımından Gregory'nin eseri bazı yenilikler ve farklılıklar içermektedir. Ostrogorsky erken dönem Bizans tarihi uzmanı olmadığı için, 4. ve 5. yüzyılları çok kısa geçmişti, dolayısıyla onun eseri büyük oranda 7. yüzyıl konularıyla birlikte başlamaktadır. Buna karşılık Gregory'nin on altı bölümlük eserinin ilk altı bölümü, 3. yüzyıl krizinden Iustinianus çağının sonu kadar olan dönemi kapsamaktadır. Gregory, *Bizans Tarihi*'ni 3. yüzyılda başlatarak, kronolojik sınırlarını dikkate değer biçimde genişletmektedir. Kronolojik olarak Bizans tarihinin kapsam alanını genişletme, eserin son bölümünde de görülmektedir. Ostrogorsky'nin *Bizans Devleti*

Tarihi İstanbul'un Fatih tarafından ele geçirilmesiyle sona ererken, Gregory, "Şehrin Çöküşünden Sonra Bizans" (aslında "Şehrin Düşüşünden Sonra Bizans" olması gerekirdi) başlıklı son bölümüyle, Bizans'ın varisleri ve Osmanlı yönetimi altındaki Bizans Hıristiyanları üzerine genel gözlemler yapmaktadır. Bizans İmparatorluğu'nun siyasi tarihini kronolojik bir perspektiften ele alan Gregory, kültürel, toplumsal ve dinsel konuları da ihmal etmemektedir. Gregory'nin eserinin en önemli yönü, hiç kuşku yok ki okuyucuyu zaman zaman doğrudan kaynaklara götürmesi ve sıradan okuyucunun tarih bilgisine derinlik kazandırmasıdır. Eser içerisine serpiştirilmiş ara bölümlerde kaynaklardan yapılan çeviriler çok yerindedir. Mesela, 9. yüzyılda yaşamış Bizanslı vakanüvis Theophanes'in Hz. Peygamber ve Kudüs'ün Müslümanların eline geçişiyle ilgili yazdıkları, çağdaş Bizans aynasında İslamın ve İslam peygamberinin nasıl görüldüğü biz Türk okuyucular açısından oldukça önemlidir. Gregory'nin eseri üzerine İngilizce akademik çevrelerde sadece bir değerlendirme yazısı yazılmış ve bu yazı da (S. Tougher, *The Classical Review* 56/1, 2006, 193-95), Gregory'nin eserini çok özgün ve derin bulmamakla beraber, yukarıda ifade ettiğim gibi, özellikle öğrenciler ve genel okuyucu için iyi bir katkı olarak ele almıştı. Şüphesiz İngilizce

Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium*, (Blackwell History of the Ancient World), xiv+ 382 s. Oxford 2005. Türkçesi: *Bizans Tarihi*, (Çev. E. Ermert), 358 s. YKY İstanbul 2008.

konuşan dünyada durum Tougher'in gözlemediği gibi olabilir, ancak, bu eserin Türkçeye çevrilme düşüncesi kesinlikle olumlu ve Bizans tarihi kültürümüze önemli bir katkıdır. Fakat bu olumlu düşünceler ne yazık ki eserin çevirisi için söylenemez, çünkü çeviri Bizans literatürüne yabancı, tarih terminolojisinden bihaber bir çevirmen tarafından çok amatörce ve özensizce yapılmıştır.

Metnin tamamını İngilizce asıyla karşılaştırmalı olarak okumadım, ancak bazı anlamsız cümlelerin, "aslı nasılmış acaba" diye İngilizcesine baktığım zaman çok ciddi yanlışlıklarla karşılaştım. Mesela giriş bölümünde (s. 21), çevirmen ikinci cümleyi atlamış ve ondan sonraki cümle de çok sarıh yanlışlıklarla dolu. Özgün metinde bulunan ancak çevirmen tarafından atlanan cümle şudur: "The written sources for Byzantine history are, at first sight, very similar to those for ancient history, and significantly different from those for the history of the medieval West." (Bizans tarihinin yazılı kaynakları, ilk bakışta eskiçağ tarihi kaynaklarına çok benzerdir, ama ortaçağ Batı tarihi kaynaklarından da önemli ölçüde farklıdır). Bir sonraki cümle, yanlış çeviriden dolayı tarih bilgilerimizi altüst etmektedir. "Bizans'a ait günümüze ulaşan en önemli tarihi kaynaklar Herodotos, Ksenofon ve Thucydides'in tarihsel kayıtlarıdır." Bu cümlenin aslı şudur: "Thus, one important class of Byzantine sources are historical works that consciously continued the tradition of classical historiography especially the works of Herodotus, Xenophon, and most notably Thucydides." Bu cümlede kastedilen, Bizans tarih yazarlarının, klasik tarihçiliğinde Herodotos, Ksenofon ve Thucydides çizgisinde gittikleridir. Yoksa Bizans'ın ilk ortaya çıkışından yaklaşık 800 yıl önce yaşamış Herodotos'un ve diğerlerinin Bizans tarih kaynağı olması mümkün değildir.

Çevirmenin en sık yaptığı hatalardan birisi de bazı terimleri yanlış aktarmasıdır. En çok dikkat çeken hata, "consul" teriminin "konsil" olarak çevrilmesidir (mesela s. 13). Bu iki-

sinin aynı şey olmadığını biraz tarih kültürüne sahip olanlar bilir; "consul", Roma cumhuriyet geleneğinde en üst icracıların unvanı, Bizans'ta ise onur payesi olarak 6. yüzyıla kadar var olmuştur. Halbuki "konsil", daha çok kilise toplantıları için kullanılan bir terimdir. Bir yerde de "consul" "konsolos" olarak çevrilmiştir (s. 126). "So-called" her zaman "sözde" diye çevrilmiş (s. 23), ancak bu da zaman zaman anlam bozukluğuna yol açmış; "so-called" ifadesini "diye bilinen" şeklinde çevirmiş olsa, herhalde daha düzgün bir anlam çıkardı. Çok ilginç bir çeviri yanlışlığı da, "Baraka İmparatorlar" ifadesinde bulunmaktadır. Burada esas anlam, "Kışla İmparatorları" olmalıydı, çünkü 235-84 arasındaki askeri anarşi dönemini anlatmak için kullanılan bu terim, o dönemde imparatorların kışlalarda askerler tarafından seçildiğini vurgulamaktadır. Sayfa 36'da, Claudius'un imparator olduğu zaman Senatoyu desteklediği yazılmış, ancak asıl metinde ifade edilen, Senato'nun desteğini aradığıdır. "Usurper", "istilacı" olarak çevrilmiş, ancak anlamı "gasıp"tır (s. 37). Çevirmen, yaptığı bir diğer yanlışlıkta, Roma eyaletlerini "köy papazına" yönetirmiş. Mesela, s. 47'de "vicar", papaz olarak çevrilmiştir. Modern İngilizcede "vicar", papaz anlamındadır, ancak Bizans tarih terminolojisinde "vicar" (*vicarius*), Diocletianus'un Roma eyalet sistemini yeniden örgütledikten sonra bunların başına getirdiği süper valilerin sıfatıdır. Bu konuyu bilmeyen bir okuyucu, herhalde Hıristiyanlığın yasak olduğu Diocletianus'un Roma'sında köy papazının eyalet yönetmesine şaşıracaktır. Çevirmenin bir hatası da, geç Roma İmparatorluğu'nun eyalet sistemini adlandıran *dioceses*'i, "piskoposluk" olarak çevirmesidir. Katolik Kilise örgütlenmesinde *diocesis*, "piskoposluk bölgesi" olarak adlandırılmaktaysa da, geç antikçağ Roma dünyasında Diocletianus'un yeniden düzenlediği eyalet sisteminde *vicarius* tarafından yönetilen idari bir birimdir. *Diocesis*'in üzerinde *praefectura* birimi vardır ve bu da *praetorius praefectus* tarafından yönetilir ki çevirmen, yarı İngilizce yarı Türkçe *praetorius praefectus* hep "Prae-

torian valisi" biçiminde çevirmiştir. Hatalar dizisi s. 56 ve 57'de devam etmektedir. Mesela s. 56'da, "Maxentius' sister" ifadesini "kız kardeşi" diye çevirmesi gerekirken, "kızı" şeklinde çevirmiş; "dörtler erki" olarak çevrilebilecek "*tetrarchy*" terimini, "Dörtlü Krallık" şeklinde çevirmiştir. Sayfa 59'da, Lactantius'un "savaştan sonraki yıl hakkında yazdığı" ifade ediliyor, ancak doğrusu, "savaştan yaklaşık bir yıl sonra yazdı". İskenderiye Piskoposu Alexander'ın ismi Alexandria olarak yazılmış (s. 63); Magnentius, hep Magnetius (s. 76); Arabia, hemen her yerde Arabistan olarak çevrilmiş (s. 74) ki doğrusu, Arabia şeklinde bırakabilir ve parantez içerisinde "bugün Ürdün" gibi açıklayabilirdi, çünkü Arabistan ile Arabia aynı şey değildir. Bir çeviri özensizliği de, 5. yüzyılda yaşamış kilise tarihçisi Sozomenus'un 15. yüzyıla atılmasında görülmektedir. Çevirmen bazı İngilizce ifadeleri çevirmeden yazmış, mesela "Gospel", "Robber". Aynı şekilde, "Annunciation" (İsa'nın geleceğinin müjdelenmesi); "Lent" (Hıristiyanların Paskalya perhizi) (s. 146) çevrilmeden bırakılmıştır. Eusebius'un, Constantinus'un kız kardeşi Constantia'ya yazdığı mektupta hitaplar hep ikinci tekil şahıs olarak (sen) kullanılmış (s. 70), ancak İngilizce "you" sadece "sen" değil aynı zamanda "siz" anlamına da gelmektedir. Sayfa 73'te, bir tarih aralığı gibi (325-8) kullanılan rakamlar, aslında bölüm ve pasaj numarasıdır (3.25-8). Sayfa 77'de "...Nikaeialıların cezalandırılmasını istiyordu." ifadesinin doğrusu, "...Nikaeia itikadı yanlılarının cezalandırılmasını istiyordu." şeklinde olmalıdır. "Nicene", İznikliler'i değil, "İznik itikadı yanlılarını" ifade etmektedir. Aziz Jerome, *Jeremiah* değil (s. 88), Eusebius Hieronymus (347-420 yılları arasında yaşamış) olarak çevrilmelidir, çünkü Jeremiah (veya Yeremya) Yahudi peygamberlerden ve Tevrat metinlerinden birisidir. Aziz Antonius'un biyografisini yazan Eusebius değildir (s. 89), İskenderiye Piskoposu Athanasius'tur. Zaten asıl metinde doğru olarak yazılmıştır. *Asketik*, Türkçe bir kelimeymiş gibi hep olduğu gibi bırakılmış, halbuki "çileci" olarak da çevrilebilirdi. Stilicho patrik değildi ama *patrici* idi;

sayfa 117'de, Anastasios'a isyan eden Vitalianos, Papa olarak adlandırılmaktadır, ancak özgün metin sadece Vitalian(us)'dan bahsetmektedir. Özensizliğin bir örneği de tarihlerle ilgilidir. Roma'nın yağmalanması 419 değil, 410 yılı; Efes konsili 499 değil, 449 yılındadır, zaten bu anlamsızlığı çözmek için özgün metne bakmaya gerek yoktur. Çevirmen, "outsiders", "dışlanmışlar" olarak çevirmiş, ama "dışardan gelenler" olarak çevirmek daha doğrudur. "Transvestite Nuns" (s. 141 özgün metin), başlıkta doğru olarak "Erkek Kılığındaki Rahibeler"

şeklinde çevrilmiş, ancak metin içerisinde "travesti rahibeler" olarak yazılmıştır (s. 144-45 çeviri), halbuki "erkek kılıklı rahibeler" daha doğru bir çeviri olacaktır. Yukarıda not edilen çeviri yanlışlıkları, özensizlikler ve eksiklikler, bu eserin sadece ilk altı bölümü içerisinde seçilmiştir. Türk okuyucu için önemli olduğunu düşündüğüm Gregory'nin *Bizans Tarihi*'nin diğer çeviri yanlışlıkları ve anlam bozulmalarının tamamı, üzülerek ifade ediyorum ama kısa bir değerlendirme yazısına sığmayacak kadar çoktur. Özensiz ve tarih terminolojisinden

habersiz bir çevirmene emanet edilen bu eserin titiz bir karşılaştırmalı okuması için feccatini ortaya koyacaktır. Eserin çevirmeni, ne çeviriyi yaptığı dile hâkim ne de çeviri yapmaya kalktığı saha hakkında bilgi sahibidir. Çevirmen biraz özenli ve Bizans tarihi bilgisine sahip olsaydı, bu hataların en azından bir kısmını yapmazdı. Sonuç olarak bu eserin yeni baskısı yapılacak zaman, yayıncının sadece ticari kaygılarla çalışmaması ve çeviriyi sahaya ve dile hâkim bir çevirmene mutlaka baştan sona kontrol ettirmesi iyi olacaktır.